

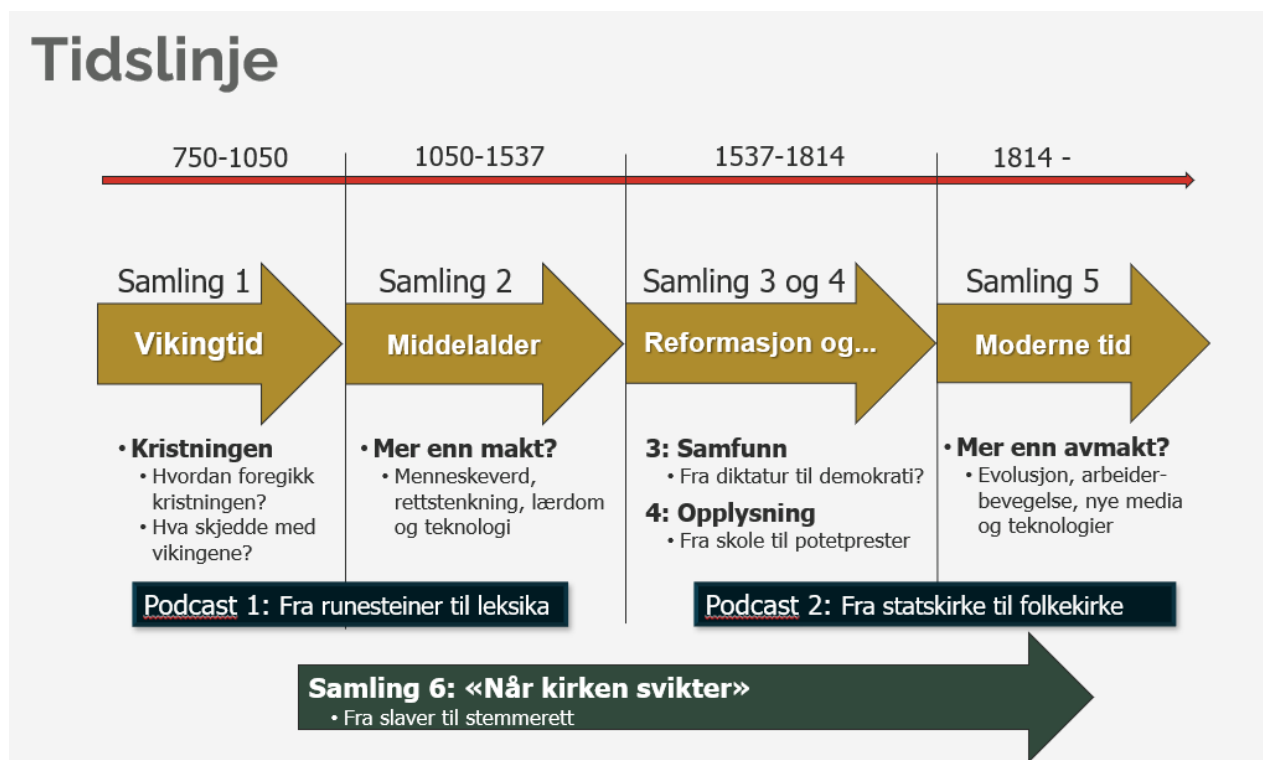

Ansvarlig: Bjørn Are Davidsen, rådgiver i tankesmien Skaperkraft

Utviklet med støtte av trosopplæringsmidler for Den norske kirke

«Kirke i 1000 år - fra middelalder til det moderne»

1. **Kristningen - kontinuitet eller brudd?** Hvordan foregikk kristningen? Hva skjedde med vikingene?
2. **Kirken i middelalderen - mer enn makt?** Menneskeverd, rettstenkning, lærdom og teknologi.
3. **Reformasjon og ... samfunn?** Reformasjonens betydning – fra diktatur til demokrati?
4. **Reformasjon og ... opplysning?** Kirkens rolle som formidler av opplysning, fra skole til potetprester.
5. **I møte med det moderne – mer enn avmakt?** Evolusjon, arbeiderbevegelse, nye media og teknologier.
6. **Hva når kirken svikter?** Fra slaver til stemmerett

Hvordan bruke samtaleopplegget?

Velkommen til gode samtaler om kirken i Norge i tusen år! Hva bør vi lære av fortiden, på godt og vondt? Hva kan vi takke for? Hva var feil og mangler? Hva bør vi ta med oss inn i fremtiden?

Du skal ikke ha vært lenge i utlandet for å vite at du er et annet sted. Også fortiden er et annet land. Tanker og holdninger var andre, enten da dine foreldre var barn - eller for hele tusen år siden.

Hvordan var det å være en viking? Å leve i middelalderen? På 1500-tallet? Hva med opplysningstiden? Da dine oldeforeldre levde? Hva er det å være kristen i dag – og i fremtiden?

Historie kan fortelles på mange måter og du kan gjøre det på din. Denne teksten er ikke noen fasit, men kan gi hjelp til å forberede presentasjoner som du også finner på denne ressursiden, og forslag til svar på spørsmål under samtalen, enten den skjer som del av trosopplæring i Den norske kirke eller i andre sammenhenger. Her er to forslag til hvordan teksten kan brukes:

1. Den som skal holde presentasjonen leser gjennom og har teksten som et bakteppe.
2. Alle leser på forhånd, slik at presentasjonen oppsummerer hovedpunktene man allerede har lest.

Også det vi ser som helt selvfølgelig har en historie, selv idealer og helter vi ser oss i lys av, kanskje uten å tenke oss så mye om. Noe av det du leser her kan sikkert oppleves ukjent og uvant, satt på spissen eller vinklet. Målet er å skape refleksjon over den mangfoldige historien kirken i Norge er en del av. Kanskje kan et møte med historien vise at det er mer å være stolt av enn du tror? Kanskje mer å beklage? Og, enda viktigere: Hjelp til å tenke over hvordan vi møter hverandre i dag.

Ingen kommer til slike spørsmål uten et bakteppe. Noen kan ha et overdrevent positivt syn på kirken og kristne i historien, andre et overdrevent negativt. Uansett håper vi å vekke engasjement ved også å løfte frem kanskje litt overraskende sider – og ta noen steg til siden.

De fleste temakveldene har følgende ressurser – pluss altså en tekst på 15-20 sider.

- **Powerpoint** for å presentere stoffet
- «**Visste du at?**» - Funfacts (eller kanskje ikke alltid like morsomme)
- En **kviss** om hver del. Målet er ikke å lage eksamen, men igjen å stimulere til engasjement.
- Forslag til utnyttelse av **lokalhistorie** og annet som kan gjøre stoffet enda mer aktuelt.
- Tips til **dramatiseringer** av stoffet for å leve seg bedre inn i det (gjelder kun noen av temaene).

Hver del er egnet for samlinger på 1-2 timer, som del av trosopplæringen – også for voksne, enten det er på en temakveld, i bibelstudiegrupper eller en menighetsweekend.

1. Kristningen - kontinuitet og brudd

Hva er det å bli en kristen? Kan et land kristnes?

Utreisen

Du forlot fjerne fjorder i regn. Uker med kuling og kastevind. Du har gått på grunn to ganger. Endelig ser du målet. Skipet legger til kai ved en båt som rommer hundre mann. Bygninger høye som fjell, murene går mot horisonten. Du er glad du har sagt ja til å bli soldat for så mektige folk.

Hva forteller du når kommer hjem? Hva har du med deg? Av inntrykk? Gull, våpen, spill? Noe så underlig som skrifttegn, selv om de må risses inn med kniv?

Hva med denne merkelige mannen mange romere tror på, Jesus? Hva vil du fortelle om ham?

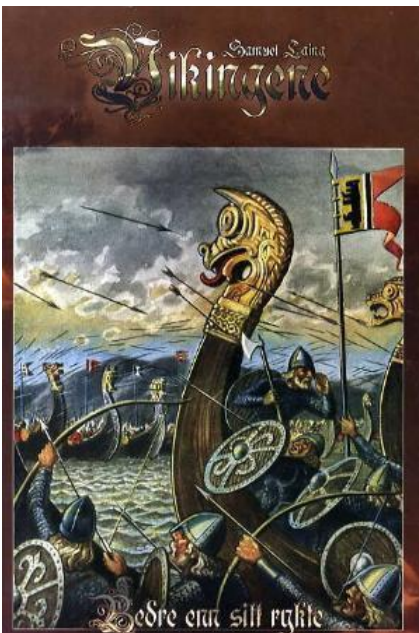
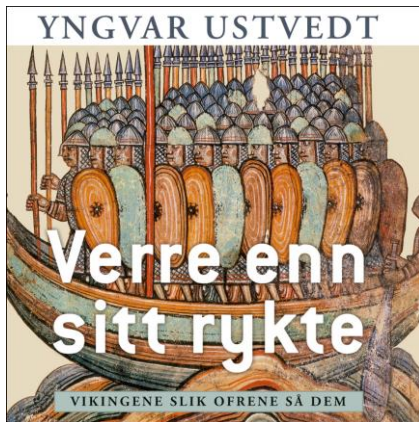
Det er ganske lenge mellom romertid og vikingtid. I disse århundrene hadde norrøne mange slags kulturmøter via handel og reiser, som leiesoldater og skipsbyggere. Hva betydde dette? Hva hadde de i bagasjen når vikingtiden startet på slutten av 700-tallet, ikke minst ved plyndringen av Lindisfarne kloster i år 793?

Fra romertid til vikingtid			
Romertid Før 400	Folkevandringstid År 400-550	Merovingertid År 550-800	Vikingtid År 800-1050
<ul style="list-style-type: none">• Leiesoldater hos romerne• Kontakt med kristne fyrster i sør• Norrøne høvdinger med kristne koner	<ul style="list-style-type: none">• Handel og annen kontakt med kristne fyrster i sør• Dramatisk nedgang, særlig på 500-tallet («Fimbulvinter»)¹	<ul style="list-style-type: none">• Sterk folkevekst• Kontakt med kristne fyrster i sør og vest• Første kristne treller• Klosteret i Lindisfarne plyndres (793)	<ul style="list-style-type: none">• Misjonærer på 820-tallet• Kors og graver fra 8-900-tallet• Harald Hårfagre (850-932)• Håkon den gode (918-961)• Olav Tryggvasson (960-1000)• Olav den hellige (993-1030)

¹ «Trolig døde halvparten av menneskene i Norge og Sverige. Forskere vet nå stadig mer om katastrofen året 536», <https://forskning.no/arkologi-historie-klima/fimbulvinteren-er-ikke-en-myte/258233>

Hva møtte kristne i Norden?

Bedre eller verre enn sitt rykte?
Svaret henger nok sammen med hva man mener dette ryktet er.

En fremmed verden

En bonde i vikingtiden trodde ikke på en stor Gud, en god og allmektig Skaper bak alt vi ser. Slik Snorre viser i *Den yngre Edda*, levde de norrøne i et univers fullt av guder og gudinner. Det var to gudeslekter, *æser* og *vaner*. Blant de tolv hovedgudene var det ti æser (bl.a. Odin, Tor, Balder, Brage og Heimdall) og to vaner (Njord og Frøy). Selv om Odin var den klokeste, ble antagelig krigsguden Tor mest tilbedt. Gudene delte på – eller kjempet om – å styre hver sine deler av livet og naturen, fra

Det er ingen grunn til å svartmale vikingtiden, men heller ikke til å tegne et rosenrødt bilde. Tankene og idealene var andre, heltene, skurkene og drømmene.

For noen er vikingene «*verre enn sitt rykte*». For andre er de *bedre*. Mye henger nok sammen med om man snakker om krigerne som dro i viking, eller norrøne flest – og hva man mener ryktet faktisk er. Ble vikingene svartmalt av motstanderne, særlig av kristne? Ble det verste tatt som typisk?

For langt fra alle var vikinger eller krigere. Svært mange var ufrie treller eller bønder, jegere og fiskere.

I et slik samfunn kunne det være mye god livsvisdom og forståelig moral. Selv om det ikke mangler brutale historier, finner vi også selvpoffrelse, spesielt overfor ætt og frender.

Slik historikere forklarer, er dette i hovedsak en periode der «menneskene i Norden er hedenske, det vil si at de ikke er blitt kristnet, og en periode hvor nordiske høvdinge og krigere bedriver utstrakt plyndring og krigføring i Europa og hjemme».²

Alle har hørt om Tor og Odin, men ikke alle forstår hvor annerledes norrøne tenkte om sin religiøse verden enn de kristne. Forskjellene var langt større enn at gudene bare hadde andre navn. Dermed oppfattet mange kristen tro som svært *fremmed*, og strevde med å nærme seg den fra sine egne tanker og erfaringer.

² Hjørdar og Vike, side 15.

fruktbarhet til krig. Noen var sterke, andre svake. Dermed var det naturlig at tidlige kristne i Norge snakket mer om Kvittekrist som en *sterkere* gud enn Tor og Odin, enn som den *eneste* Gud. Selv om han døde på korset, var Kristus en konge som hadde vunnet. Vi skal se mer på det i neste del av dette studieopplegget.

Blant gudene var det også tre *norner* som styrte over skjebnen til mennesker – og æser. De var der når barn blir født og bestemte skjebnen ved å spinne, måle og klippe våre livstråder. To av dem gir lykkelige skjebner, men den tredje vrir dem til noe mer tragisk mot slutten.

Som nevnt i innledningen er fortiden et annet land. Den lukter annerledes, den smaker annerledes. Skal vi forstå fortiden bedre, må vi komme litt på innsiden av dem som levde der og da.

I norrøn tid handlet mye om gaver. Den som ville oppnå noe, måtte gi en gave. Tok man imot, skulle man yte noe tilbake nå eller senere. Dette gjaldt både overfor mennesker og guder.

Ofret jeg til gudene, var det for å sikre en god avtale. Ifølge *Håvamål* ga man gaver til gudene for å bli venner og få deres støtte i hverdagen. Siden de personlige båndene var så viktige mellom mennesker, ønsket man det samme overfor gudene.

Men hva hvis det ikke skjedde noe? Opplevde man ikke å få hjelp av gudene, var det et tegn på at de ikke hadde tatt imot gavene eller ikke stilt opp på stedene man ofret til dem, det som ble kalt blotet. Dette merket også de kristne seg. En preken fra 1100-tallet sammenligner Gud med de gamle gudene. Forskjellen var stor, faktisk helt grunnleggende. Sagt på en annen måte: En gud var ikke Gud. Gud var alle steder og hørte alle bønner, og man trengte ikke bruke mange ord for å få kontakt med ham. Med de gamle gudene var det motsatt. De kunne ikke være mange steder samtidig og trengte mange ord før de begynte å høre.³

Mye kan få oss til å stusse. Som arkeologiske funn der deler av menneskeskjeletter er brukt som amuletter. Biter av hodeskaller og spedbarn i hus fra norrøn tid. Noen steder kan det ha vært en tradisjon. Muligens hører dette sammen med at «drap på spedbarn ikke var uvanlig, og til en viss grad sosialt akseptert».⁴ Man så på spedbarn som navnløse vesener. De var ikke individer før de fikk navn eller tenner. Også forholdet til de døde var annerledes enn i kristen tid, selv om døden kanskje var like nær når de fleste helt til 1900-tallet døde hjemme, med sine nærmeste rundt seg.

Man tenkte også annerledes om **hverandre**. Man æret familie og venner. Det var ikke fullt så nøye med andre, heller ikke i religiøse ritualer. Dermed finner vi skriftlige og arkeologiske spor etter både *rituelle drap* av trelles for å tjene den døde og av *menneskeofringer* til gudene. Det var heller ingen

³ Sigurdsson (1999), side 38.

fremmed tanke å drepe spedbarn. Tvert imot ble dette oppfattet som «... et navnløst vesen ... som først måtte få et navn, tenner eller lignende før det ble et individ». Som arkeolog Marianne Hem Eriksen ved Universitetet i Oslo sier, er kunnskap om fortiden viktig fordi «vi ikke kan ta dagens verdier for gitt». ⁵

Men hvor kommer våre verdier fra? Hva skjedde? Hvor mye av dette handler om kristningen? Og hvordan daterer vi den?

Hva forteller runesteinen?

Kanskje er den mest kjente kilden til når Norge ble kristnet en runestein fra øya Kuli, «Kulisteinen». Innskriften har vært tolket til at ***«Tore og Halvard reiste denne steinen etter Ulv ... Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge»***. Det er imidlertid rart å datere noe så mangetydig som «kristningen» så presist. Dermed er setningen i stedet blitt tolket til at ***«Tolv vintrar hadde kristendommen betra (ting) (um rett) i Noreg»***.⁶

Forskjellen er avgjørende. Steinen forteller ikke at kristendommen *plutselig* – nærmest over natten - var kommet til Norge, men at nå kunne man regne *styret* - det som skjedde ved lover og domsfellelser på de lokale *tingene* - som kristent. I praksis må kristen tro fått rotfeste en god stund før den ble offisielt vedtatt på et ting.

Men hvilket ting – og når?

Det er minst tre muligheter. Peker steinen på Håkon den gode, er den fra rundt 960. Er det Olav Tryggvason og tinget på Drageidet på Sunnmøre i 997, er den fra rundt 1010. Dette er også første gang Snorre forteller at en del av Norge ble kristnet, når han skriver om dette godt over to hundre år senere.

Mest sannsynlige peker steinen imidlertid på Olav Haraldsson, den senere Olav den hellige, og tinget på Moster i Sunnhordland i 1024. Slik Snorre forteller noen hundre år senere var det der kristningen av Norge ble fullført. Altså er Kulisteinen antagelig fra midten av 1030-tallet.

Men *hvordan* skjedde kristningen, enten vi trekker inn tingene eller ikke?

Kulisteinen kalles av og til «Norges dåpasattest» fordi det er første gang navnet «Norge» brukes på norsk jord.

Foto: Bjørn Are Davidsen

⁴ Ness og Hagen (2010)

⁵ Ness og Hagen (2010)

⁶ Av Jan Ragnar Hagland, som nevnt i Sigurdsson (2003).

Kristne etter et slagsmål?

Noen ganger hører vi at Norge ble kristnet fordi noen slåss i Trøndelag. Olav som senere ble kalt den hellige ble drept og begravd på Stiklestad i 1030. Når de graver ham opp året etter, har håret og neglene vokst. Noen ble helbredet av å ta på ham. Dette må være Guds kraft!

Olav som hadde vært så brutal mot dem som ikke ville ha ham som konge, hadde gitt sitt liv for at Norge skulle bli et kristent rike. Han hadde til sist forstått han måtte dø for å vinne. Det som skilte den kristne Gud fra hedningenes guder, var at Han kunne seire selv om vi var svake.

Kongen var en helgen! Hans slekt måtte styre i Norge, ikke hedningene!

Hvis vi skal tro historien slik den ble fortalt etterpå.

Mange allerede kristne i 1030

Men skal vi tro historien? Handlet slaget på Stiklestad om kristne mot «hedninger»?

Nei, leser vi kildene mer kritisk, tyder mye på at striden ikke stod om det. Noe ser vi av hvem som kjempet. En kongshær av kristne - og hedninger. Mot en bondehær av kristne – og hedninger.

Kampen stod ikke om kristen tro, men om *hvem* som skulle være konge og *hva* en konge skulle være. Et sterkt norsk kongedømme med den kristne kong Olav i spissen? En del av det danske riket, underlagt den kristne Knut den mektige, som i beste fall lot norske høvdinger styre på vegne av seg?

Ikke alle i Norge var kristne i 1030, men svært mange. Og slik hadde det vært en god stund.

Samtidig skjedde noe nytt. Olav ble et symbol, «Rex perpetuus Norvegiae», Norges evige konge. Det er vanskelig å forestille seg en mer samlende kraft for en norsk stat enn hva olavskulten viste seg å bli.

Vi ble ikke kristnet på Stiklestad, men etter 1030 er det ikke lenger tvil om at Norge er et kongerike med en samlende visjon om Olav. Dette bidro på avgjørende måter til at vi etterhvert også tenkte oss som en nasjon. Det betyr ikke at kristningen først og fremst bør forstås som «nasjonalisme», i hvert fall ikke med den negative betydningen dette kan ha i dag. Paradoksalt nok er det mer fruktbart å snakke om *internasjonalisering*, et godt stykke på vei fordi vi nå ble et eget rike som kunne se utover.

Selv om mye var drevet frem av ønsker og behov i Norge, påvirket kulturmøtene sterkt. Mens vikingtiden handlet om nordmenn som kom til Europa med sverd, kom nå Europa til Norge – uten sverd. Eller, sagt på en annen måte, den kom ikke. Den ble *hentet* – av nordmennene selv.

Kristendommen i Norge har lange røtter, først og fremst i kystområdene med mest kontakt med land som Danmark og England. Mens den nye troen lenge var vokst frem nedenfra, kom den etter hvert

ofte også ovenfra. Olav hadde lært av hoffene i England og Normandie. Der sentrale fyrster hadde beseiret lokale herskere og innført kristne institusjoner, fra kirker og klostre til lover og lærdom.

Selv han lærte mye nyttig om maktstruktur, er det vanskelig å tro at han kun drev et kynisk spill. Kildene viser ikke innsiden av Olavs hode, men handlingene peker mot flere tanker på en gang. Han kan ha sett på kristen tro som viktig for å bygge en ny type stat - og som noe sant og godt. Da han ble døpt (noen mener konfirmert) i 1013 eller 1014 i domkirken i Rouen, var det midt i en vekkelse som inspirerte til en inderlig, personlig tro – noe også den normanniske hertugen lot seg påvirke av.

Da Olav kom tilbake til Norge hadde han med seg en biskop og andre lærde. Hva snakket de om på lange båtreiser? Hva tenkte de over? Hvilke bøker hadde de lest? Hvilke hadde de med seg?

Olav kan vanskelig ha unngått å bli preget av erfaringer fra samtaler med lærde kristne. Det er likevel ingen grunn til å overdrive eller romantisere dette. En konge måtte i stor grad føre krig og bruke makt for å styre sitt land – for ikke å bli sett på som en svak feiging og miste respekt og myndighet. Fokus var på praktisk politikk, ikke prinsipiell filosofi.

Olavs kristne motstandere

Det som skjedde rundt 1030 fortjener det tusenårsjubileet vi skal feire om noen år, men var del av en lang prosess med mange slags fortellinger – og misforståelser. Dessverre gir mye populærvitenskap feil inntrykk ved å snakke om at den hedenske nasjonen Norge ble kristnet. Selv om deler av Norge var blitt gradvis mer enhetlig etter Harald Hårfagre, er det først etter slaget på Stiklestad at landet for alvor ble samlet - og norsk - da de danske regentene ble tvunget bort.

I utgangspunktet var det ikke noe som skilte Norge fra nabolandene. Vi hadde for de fleste praktiske formål samme språk, religion og kultur som dansker og svensker. I tillegg bestod landet av en rekke til dels svært ulike deler, med befolkning fordelt over et område svært mye større enn Danmark, og en kyst på mange hundre mil. Hva fikk folk i spredte bygder ved utallige fjorder og fjell, vidder og innlandsdaler, til å oppfatte seg som samme nasjon?

Proessen er vanskelig å forstå uten en sentral konge – og en sterk og samlende fortelling. På mange måter var det som følge av kristningen og fortellingen om Norges evige konge Olav, at vi i det hele begynte å oppfatte oss som en nasjon. Uten dette ville vi fort blitt underlagt andre sentralmakter, slik deler av landet hadde vært av Danmark i tidligere generasjoner.

Men det var altså ikke Olav den hellige selv som fikk samlet landet - eller kristnet det.

Hvorfor legger Snorre likevel så mye vekt på ham? Mye vann var rent i havet på de to hundre årene mellom Snorre og Olav. Snorre var farget av sin tid på 1200-tallet - og av årene rett etter Stiklestad.

Fortellingene om Olavs død og det som skjedde etterpå førte til en langt sterkere kamp mot danskene som etter få år ble kastet på sjøen.

I praksis sluttet man å stille spørsmål om Norge som et kongerike, selv om det i starten fortsatt var så tette koblinger med Danmark at Magnus den gode også ble konge der fra 1042-47 og mange i borgerkrigstiden i de neste århundrene slåss om hvem som skulle være konge. Olav symboliserte kampen for Norge som et eget, selvstendig kongerike, uavhengig av hvem som faktisk var konge.

På Snorres tid var Olav den store godt etablert som helgenkongen - Norges evige konge. Kongene etter Olav styrte dermed på hans vegne, som Olavs representanter eller «vasaller», i hvert fall slik kirken som forvaltet Olavs arv tenkte det og dermed så seg selv i førersetet. I praksis støttet nok få konger dette. Symbolsk hadde det likevel stor betydning – ikke minst for å se Norge som ett rike.

For Snorre var det dermed naturlig å gi Olav æren for kristningen, selv om de eldste kildene om ham - skaldekvadene - sier lite om dette. Muligens skyldtes noe også at korstog i mellomtiden var blitt et ideal. Olav var ikke bare en martyr, han var en korsfarer mot hedningene.

I realiteten var de fleste av Olavs motstandere kristne. Da han kom til makten i 1016, var det etter å ha beseiret kristne stormenn som Einar Tambarskjelve, Erling Skjalgsson og Svein Håkonsson, bror av Eirik jarl. På dette tidspunktet var også ladejarlene i Trøndelag kristne, selv om det i starten nok var mest av politiske grunner – overfor danskekongene.

Når Olav krevde at lokale herskere skulle være kristne, handlet mye om støtte. Hans mange kamper og plyndringer utenlands gjorde at han kunne betale for lojalitet. I det norrøne samfunnet krevde gaver gjengjeld, dess flottere jo mer. Tok man imot gavene, satte man sin ære i å oppfylle dette.

En måte å vise lojalitet, var ved å la seg døpe, slik også Håkon jarl var blitt av danskekongen noen år før. Det trengte ikke bety at han la så mye i det. Vikinger hadde lang tradisjon for å være kristne utenlands og åsatroende hjemme.

Kvitekrist var bare en av mange guder. Kanskje var han sterkere i Normandie enn i Norge?

Når Olav kunne slå brutalt ned på motstand, var det antagelig vel så mye av politiske som religiøse grunner. Kunne han stole på noen som nektet å la seg døpe? Samtidig så Olav opplagt det strategiske i et sentralstyrt kongedømme støttet av en felles skriftsreligion fremfor muntlig baserte, ofte høyst lokale skikker der høvdinger kunne få stor makt – også religiøst.

Olav arbeidet for et kristent kongerike, men var verken den første eller siste som bidro i kristningen av landet. Mye hang sammen med lokale prosesser. Norden ble ikke først og fremst kristnet utenfra, av fremmede keisere, misjonærer eller begge deler, men i stor grad fra innsiden, av våre egne.

Dette betyr ikke at alle døpte sto på Olavs side. Mye tyder på at også lederne for motstanderne på Stiklestad var kristne, selv om Snorre beskriver Tore Hund som åsatruende. Samtidig var Tore vasall for Knut den mektige. Skulle man tjene danskekongen, forutsatte det lojalitet. Slik Frank Aarebrot understrekte var Tore Hund «ingen vill hedning». Det er flere grunner til å tro at han ble regnet som kristen: Å styre på vegne av Knut, kan ha forutsatt at han var døpt.

Uansett stod ikke slaget mellom kristne og hedninger. Aarebrot mente til og med at «På Stiklestad var det sannsynligvis flere hedninger i Olavs hær enn i bondehæren».⁷ Kildene gir oss imidlertid ikke grunnlag for å si dette sikkert.

Stiklestadmyten?

Betyr det at vi i stedet må snakke om «Stiklestadmyten»? Altså at slaget egentlig ikke var viktig for kristningen, kanskje var slaget til og med et senere påfunn? Bør vi glemme hele greia?

Nei, myter kan ha verdi – og være sanne på et dypere nivå. Hva som enn skjedde på Stiklestad, signaliserer fortellingen et *vendepunkt*, religiøst, kulturelt og politisk. Selvsagt kan vi trekke streker tidligere, som til Moster i 1024, men nettopp Olavs tap ble et dypere symbol. Kristen tro handler ikke om at noen vinner, men om at Guds rike vinner frem tross våre nederlag.

Noe nytt var nå på gang. Fortellingen om Olav samlet folket mot de danske herskerne som tok over Norge etter Stiklestad. Det sier mye at hans fremste motstandere, Erling Tambar skjelve og Kalv Arnesson, i 1035 reiste ut og hentet hans sønn Magnus den gode (1024-47) hjem som konge.

Fortellingen ble brukt til å fremme norsk selvstendighet, kongedømmets og kirkens rolle. Det er ikke tilfeldig at vi ser mye av det samme også i senere kamper for selvstendighet på 17- og 1800-tallet. Budskapet var klart: Som Olav bør også vi kjempe mot konger som styrer landet utenfra.

Det er altså flere grunner til at danskene prøvde å kvele myten etter reformasjonen. Men vi fortsatte å la oss inspirere av en fortelling som lenge ga næring til en nasjonal frihetsdrøm, men etter hvert dessverre også til en farligere form for nasjonalisme, spesielt i Nasjonal Samling før og under krigen.

Når det er viktig å feire tusenårsjubileet for Stiklestad i 2030, er grunnen ikke at Norge den gang stengte landet og var seg selv nok. I stedet bidro det til en større åpning mot omverdenen. Vi ble en del av en stor, kristen verden, med inspirasjon fra både den antikke og arabiske kulturen. Det som holdt dette sammen var en bred visjon med impulser fra Jerusalem og Roma, Paris og Tyskland, England og Bysants - og etter reformasjonen Wittenberg og København.

⁷ Som **gjengitt** i Steinholt, 2015. Begrunnelsen var at «Olav hadde rekruttert hæren sin i Gardarike, og der var det mange hedninger, mens mange av trønderne hadde blitt kristne». Dette sier oss likevel lite, siden mange i Gardarike også var kristne.

Men, igjen, hvordan skjedde kristningen – og når?

En annen Olav?

Hvor mye skjedde gjennom en annen konge, Olav Tryggvasson? Sagaene forteller at han forsøkte å gjøre Norge kristent rundt år 1000. Eller, kanskje vi ikke skal ta de kildene for god fisk. Mye ser ut til å være overdrevet eller funnet på av islandske sagaskrivere lenge etterpå, for å hedre Olav som bidro så sterkt til å kristne Island - fredelig og demokratisk ved et valg på Alltinget. Og Olav Tryggvasson holdt bare på i noen få år.

Nei, vi må lenger tilbake enn begge Olavene – og lenger frem. Kristningen var nok ikke var fullført før etter begge, men hadde pågått i svært mange år i en lang forvandlingsprosess ved handel og mange slags kontakter.

Danskekongen på slutten av 900-tallet?

På slutten av 900-tallet lå mye av Norge under danskene, spesielt området rundt Oslofjorden, det som ble kalt Viken.

Den danske kong Harald Blåtann (som Bluetooth på mobilen din er oppkalt etter) forteller i år 965 at han hadde kristnet Danmark. Og Danmark var mer enn noen øyer og fastland rundt dagens København. Vi snakker ikke bare også om Oslofjorden, men store deler av kysten mot Sverige. Harald hadde sterke forbundsfeller både i nord og øst. I nord minst ladejarlene som regjerte i Trøndelag og kystområdene rundt. For å vise sin lojalitet lot som nevnt Håkon jarl seg døpe. Normannerne var Harald Blåtanns allierte i vest – også de kristne.

Det er ikke overraskende at vi har mange graver av kristne i Viken på 900-tallet.

Norske konger på midten av 900-tallet?

Og så har vi Håkon den gode som styrte over deler av Norge mellom 934-961. Håkon ble som 10-åring sendt til farens nære venn og allierte i England, kong Adelstein. Dette var ikke hvilken som helst konge. Han hadde skapt en helt ny giv for lovtekster og lærdom. Opptatt av utdanning fikk han laget og spredde store mengder bøker. Lærde kom helt fra Frankrike og Irland for å være med. Hit ble altså Håkon sendt.

Faren Harald Hårfagre visste han ville få en kristen sønn tilbake.

Håkon ble kalt tilbake i 935 etter at den voldelige broren Eirik Blodøks var jaget. Hundre år før slaget på Stiklestad har Norge en klart kristen konge. Håkon leser latin og går til gudstjenester. Han er

opptatt av liturgi og helligdager. Han løfter frem kristne helgener som forbilde. Han innfører en tradisjon med å spise fisk hver fredag, en kristen fastetradisjon. Han leser bøker.

Samtidig er han ikke bare fredelig. Også Håkon er en kriger, men forsøker ikke å innføre kristendommen med vold.

Ifølge sagaene ble den nye troen stort sett akseptert, helt til han kom til Trøndelag. Selv om trønderske stormenn kunne drepe prestene og brenne kirker, viser kildene at Håkon holdt seg til diplomati og overtalelse. Når motstanden ble for sterk, ga han seg. Et av resultatene er vår julefering. Mens åsatroende feiret jul rundt midten av januar, forsøkte Håkon å innføre den kristne feiringen 25. desember. I møte med sterke trøndere endte det i et kompromiss. Deres julefeiring ble flyttet fra midtvinter til tidspunktet for Kristmessens som Håkon hadde feiret så mange ganger i England. Derfor heter festen fortsatt jul hos oss, mens engelsktalende kaller den Christmas.

Primsigning

Fra 900-tallet ble det stadig vanligere at kjøpmenn og norrøne i tjeneste hos kristne fyrster lot seg *primsigne*. Dette kunne minne om dåpen eller mer presist innledningen til dåp, med *håndspåleggelse* og *påtegnelse av korset*. Noe handlet nok også om å vise lojalitet og bygge tillit. I Egil Skallagrimssons saga blir Egil og hans bror bedt om å la seg primsigne når de tar tjeneste som leiesoldater hos den engelske kongen Adelstein. Fordi de da, «hadde fullt samkvem med kristne menn og med hedningene og hadde som sin tro det, som tiltalte dem mest».

Antagelig handlet det for mange ikke om at de nå fordypet seg i kristen tro, men nytteverdien. Dermed kunne de være kristne i utlandet og følge norrøne skikker når de kom hjem. Det er likevel vanskelig å tro at ikke dette medførte sterke kulturmøter som påvirket tanker og forestillinger. Mange kan ha begynt å knytte kristen tro til en mer plausibel livsforklaring og fremtidsrettet stat og lovverk.

Hvorfor endre tro?

Hva skulle til for å skifte tro? Hva gjorde kristen tro bedre, riktigere, mer sannsynlig enn den norrøne? Handlet det mest om ytre press eller indre overbevisning? Eller er spørsmålet litt feil? For var dette virkelig en tid som handlet mest om «tro» og «meninger» fremfor holdninger og handlinger?

Peker et spørsmål om tro mer mot pietismen på 17- og 1800-tallet enn 900 og 1000-tallet?

Uansett hadde flere forhold betydning for det som ofte kalles for et *sedskifte*, at «moralnormene, og etterhvert også sinnelaget, blir mildnet og humanisert».⁸

⁸ Lars Roar Langslet: *Olav den Hellige*, 1995, side 54.

For det første brøt ikke misjonærer og konger totalt med gamle skikker og vaner, men spilte på dem. Det var fortsatt viktig å brygge øl – det var til og med en kristenplikt.

For det andre forsøkte man å vise at de gamle gudene ikke hadde makt. At det ikke hjalp å blidgjøre dem med offer. De tok ikke hevn når man rev ned altere, ødela gudebilder eller hugget hellige trær.

For det tredje var prestisje - ære - viktig. Siden gruppen - slekten og frendene - telte mer enn individet, la man vekt på å vinne de toneangivende, høvdingene i land og lokalsamfunn. Får man influensere med på laget, kommer man langt selv uten sverd.

Kanskje kan vi forenkle og si at man i stedet la vekt på hodet og hjertet.

Kirken hadde siden det første århundre argumentert for at kristen gudstro var mer fornuftig enn gudetro. Man henviste til de største tenkerne, fra Aristoteles til Augustin. Man hadde til og med noe så avansert som bøker, selv om vikingene nok ikke mente at pennen var mektigere enn sverdet.

Forskjellene var store. Perspektiver ble snudd på hodet. Tror man på Gud, som alle tings opphav, som en evig, god eksistens, blir alle *guder* puslete. De er for små til å stå bak universet. De krangler og slåss. Det er ikke bare i dag de kan virke som forstørrede mennesker eller personifiserte naturkrefter. Grunnlaget for å dyrke gudene var dessuten sjelden annet enn tilhørighet og tradisjon. Mens kristne kunne bruke klassiske argumenter for Gud, fantes ingen slike for guder.

Også kjærlighetsbudet gjorde inntrykk, selv om det i et klassisk ætte- og æressamfunn kunne være vanskeligere å forstå enn gudsargumenter.

Mange former for myk makt kunne være overbevisende. Man pekte på at de kristne rikene i Europa var best organisert, mest effektive, de sterkeste, rikeste og så videre. Folkevandringstidens gotere og germanere beundret ikke bare romernes murer og militærmakt, men også deres sivilisasjon. Så mye at mange ble kristne uten å være presset til det.

Noen ganger la biskopene vekt på logikk, andre ganger på praksis. Hvis man testet gudene og de ikke svarte, var det ikke da logisk at de ikke fantes eller ikke hadde makt? Den beste måten å teste på, var ved å rive gudebilder. Tok ikke gudene hevn, var de ikke noe å samle på.

Kristning med sverd var langt fra typisk, men skjedde i noen områder utenfor det gamle Romerriket. Mest brutalt var nok Karl den stores oppgjør med sakserne i Nord-Tyskland på slutten av 700-tallet. På noen måter kan dette ha virket mot sin hensikt. Ryktet spredde seg nordover og kan ha utløst tidlige vikingraid på klostre, som i Lindisfarne i 793, dels som hevn, dels for å markere revir. Det er imidlertid i så fall svært underlig at reaksjonen kom i stikk motsatt retning av Karl den stores rike.

Ønsket norrøne krigerhøvdinge å vise at de var sterke nok til ikke å la seg kristne med makt, ville de nok markert det på andre måter enn ved å drepe forsvarsløse.

Harald Hårfagre rundt år 900?

Linjene går altså langt tilbake. Over snakket vi om at Håkon den gode kom med «den nye troen». Men hvor ny var den egentlig på 930-tallet? Og hva med faren Harald Hårfagre som samlet deler av Norge til ett rike, i hvert fall Vestlandet?

Hvorfor sendte han sønnen Håkon til England, til en kristen konge? Fordi han ble narret, slik sagaene sier? Som et gissel knyttet til maktforhold i England? Eller kan Harald ha tenkt en helt annen tanke, at han ønsket å få en kristen tilbake?

Arkeologi tyder på nære og gode forbindelser med den engelske kong Adelstein i Wessex på denne tiden. Det er vanskelig å tro at Harald ikke visste hva han gjorde. Om ikke Hårfagre var kristen, var han nok ikke fremmed for tanken om Norge som et kristent land. Kanskje kunne det også samle og styret landet bedre? For de største og mest effektive rikene, var de kristne. Kongen hadde en svært uklar posisjon i norrøn religion. Harald må ha kjent fordelene kristendommen ga konger når han valgte å sende Håkon til England.⁹

Det er ikke tilfeldig at kristningen skjøt fart i forbindelse med forsøk på å samle landet.¹⁰

Kristne sent på 800-tallet

Etter et funn av en kirke fra tidlig på 1000-tallet understreker middelalderhistorikeren Jon Vidar Sigurdsson at prosessen kan føres langt tilbake.

«Kristningen var komplisert og gikk over flere hundre år. Lokale høvdinge og misjonærer var trolig like mye involvert som de tre store kongene. Vi vet at Vestlandet var tidlig ute. Dette kirkefunnet viser tidlige spor etter kristendom også på Østlandet. Jeg regner med nye funn de nærmeste årene vil datere kristningen helt tilbake til 800-tallet».¹¹

For igjen finner vi eldre spor. Irske munkar var på Island på 800-tallet og kan ha kommet til Vestlandet. Der finner vi runesteiner og steinkors med kristne innskrifter, helt tilbake til 8-900-tallet. I Kaupang har vi kristne og hedenske graver fra samme tid.

⁹ Sigurdsson (2003), side 39.

¹⁰ Slik Hansen (2019) peker på trekker Sigurdsson (2003) frem at mye «tyder på at Harald var klar over de ideologiske og organisatoriske fordelene som den kristne religionen var tilbyr av, og som trolig lå bak valget om å sende sin sønn til Wessex. Fordeler den førkristne religionen, som dominerte samfunnet Harald var leder i, ikke kunne tilby kongemakten», side 57.

¹¹ *Fant eldgammel kirke*, Aftenposten 4. februar 2005, Lise Merete Olausen og Heidi Johnsen
<https://www.aftenposten.no/norge/i/wAGo4/fant-eldgammel-kirke>, besøkt 13.5.2020

Kristne tidlig på 800-tallet

Hvilken betydning hadde besøkene av misjonærer som Ansgar i Danmark og Sverige over to hundre år før slaget ved Stiklestad? Selv om det ikke lyktes å få kristne konger til makten, fikk han opprettet en menighet i Birka nær dagens Stockholm og etter hvert tillatelse til å bygge den første danske kirken, i år 848 i Hedeby.

Det er ikke mange kristne i Norden på denne tiden. I stedet reiser vikingene stadig mer ut. Paris beleires flere ganger, som fortalt i tredje sesong av TV-serien *Vikings*. TV-serien blander hendelser i tid, men det stemmer at frankerkongen etter hvert tilbød en gruppe vikinger ledet av *Rollo* et stort landområde. Kravet var å la seg døpe og forsvare frankerrike mot andre vikinger.

Episoden understreker at mange norrøne ble døpt i Europa. Området kalles fortsatt Normandie etter mennene fra nord, *normannerne*. Det var i deres hovedstad Rouen at Olav Haraldson ble døpt rundt hundre år senere, i 1014. Nesten to generasjoner senere erobret etterkommere England. Og én generasjon etter det igjen er normannerne fortsatt en drivkraft - i det første korstog.

Kristne før 800-tallet?

Det er mye kontakt fra nord med riker i sør, vest og øst. Trådene er mange og lange. Noe handler om krig, annet om handel. Kontakten og spenningen fikk mange følger. Muligens var noen av de første vikingraidene en reaksjon på Karl den stores seier over sakserne rett sør for Danmark rundt år 790.

Men det var også mer fredelige forbindelser, spesielt handel med merovingerne i Frankrike og sakserne i England, kanskje tilbake til 500- og 600-tallet? Hvilken rolle spilte det at vikingtoktene skaffet så mange kristne treller? Hva innebar det at irske munk og eremitter slo seg ned på Vestlandet, slik vi bl.a. ser i sagnet om Sunniva?

I Årslev i Danmark er det funnet et kristent symbol i en rikt utstyrt kvinnegrav fra 300-tallet.¹² Peker det på enda tidligere allianser mellom norrøne høvdinge og kristne fyrster i sør?

¹² Varberg (2019), side 40

Renessansen på 700-tallet - (utdypningsstoff for interesserte)

Det var flere mindre renessanser i middelalderen. Den første kan knyttes til Karl den store (748-814) og deles ofte i tre perioder: Først italienske lærde, deretter med abbeden Alcuin (735- 804) som drivkraft, og deretter ikke minst vestgoteren Theodulf (750-821).

Alcuin var en ettertraktet lærer. Elevene strømmet til fra hele Europa. Kanskje er han i dag mest kjent for den store endringen det var å gå over til å bruke også små bokstaver (*minuskel*), noe vi ser i en rekke flotte manuskripter, både av antikke og samtidige tekster, fra vitenskap til teologi. Han fikk kopiert et stort antall tekster ved hans kloster i Tours. Alcuin selv hadde bred kunnskap om landbruk, botanikk og medisin. Vi har bevart mange av hans brev og dikt. Spennvidden viser seg også i hans bok med «matematiske gåter for å skjerpe de unge», *Propositiones ad Acuendos Juvenes*.

Hans grav i Tours ble rasert midt på 800-tallet, i et vikingraid ledet av Hastein. Denne forsøkte sammen med Bjørn Jernside (også kjent fra TV-serien *Vikings*) å erobre Roma. Men de bommet og kom til en helt annen by.

Når kom de første kristne til Norge?

Røttene er mange og linjene lange.

Utvekslingen av mennesker og tanker er ikke noe nytt. Romerrikets makt og rikdom lokket eventyrlystne sørover. Vi har funnet romerske mynter og våpen fra over 700 soldater etter et slag i Danmark rundt år 200. Men de hadde også norrøne kammer, laget av bein. En avdeling romerske soldater hadde nok ikke slike. Kan det ha vært leiesoldater på vei hjem etter endt tjeneste?

Titusener «germanske» (som romerne kalte dem) soldater deltok i romerske hærer før Vestromerriket gikk under på slutten av 400-tallet, deriblant mange fra nordområdene. Blant det de tok med hjem var «gresk-romerske myter og sagn, skriftspråk, krigsteknologi, luksusvarer og edelt metall».¹³ Vi har til og med funnet romerske strategispill, med norskproduserte terninger og brikker i Nordhordaland. Det er ikke bare i dag at brettspill er populært.

Kom leiesoldater på 300- og 400-tallet noen ganger tilbake til de fjerne fjordene de hadde forlatt?

Hva fortalte disse soldatene om den kristne troen i Romerriket rundt år 400?

Hva skjedde med vikingene?

Du synes kanskje overskriften er litt rar. Hva som skjedde med vikingene? De ble kristne!

Men hva innebar det – over tid?

¹³ Hjärdar og Vike, side 14.

Byttet de bare tro fra Tor og Odin til Jesus, omtrent som å begynne å holde med Liverpool i stedet for Tottenham, Bodø Glimt fremfor Molde? Litt flaut selvsagt, men bare å late som ingenting og heie på et bedre lag.

For det var de samme menneskene, bygdene, gårdene, våpnene og skipene.

De ble ikke snillere. De ble ikke klokere. Men det fikk mange nye impulser. Forbildene ble andre. Deler av lovverket endres. Over tid påvirker dette tanker og holdninger, verdier og vaner. Man får mer tillit til nonner enn norner, runesteiner erstattes av almanakker, håvamål av leksika.

Det skjer mye, men det tar tid.

Fra Konge til Frelser.

Kanskje kan kunsten sette oss på sporet. Den speiler på mange måter utviklingen, spesielt i hvordan man tenkte om Jesus. Var han den gode gjeter som tar seg av lammene sine? En som ba oss alle bli som barn igjen? Vende det andre kinn til? En som hadde ofret alt og hang døende på et kors? En som var stått opp fra de døde?

De første generasjonene etter vikingtiden viser en annen Jesus. Selv om han henger på korset, lider han ikke. Han er en som har vunnet, en seirende konge.

Vi har bevart mange slike *seierskrusifiks* fra 1100- og 1200-tallet. Jesus er uten blod, piskeslag eller spydsår. Jesus henger ikke etter armene, men står på et brett. Han ser rett frem med åpne øyne. Han bærer en kongekrone.

Det tar tid å endre en kultur. Ting henger igjen i generasjoner. Men endringene kom. Mye skyldtes klosterbevegelser. På 1300-tallet er krusifiksene annerledes. Vi møter en Jesus som lider. Som blør og har sår. Hodet ser til siden. Føttene hviler ikke på et fotbrett, men er naglet til korset. Armene henger ned, knærne står ut.

Selv om realismen ble dempet i neste århundre, ble det slutt på den *seirende* Kristus på korset.

Det er her vi for alvor begynner å se tidsskillet. At noen som helst skulle lide frivillig på et kors - av kjærlighet til oss - var stikk i strid med mange av vikingtidens selvfølgeligheter. At Jesus gjorde dette, snudde opp ned på hele verdssystemet. Ikke minst likeverdstanden bak, at han hadde gjort dette for alle, uansett kjønn, evner eller posisjon. For de gamle norrøne var dette nesten uforståelig. Guder skulle styre og ordne ved knep, ved å straffe og dømme, ikke ved å lide.

Hvor var æren, hevnen, klanen?

I dag er det ikke lett å forstå hvor sterkt bildet av Kristus på korset var. Mange er kanskje for vant til det. Andre kan være kritiske. Hvordan kan en god Gud ofre sin Sønn på et kors? Det er da ikke noe bra ideal og kan da ikke ha vært nødvendig.

På en måte er det flott at flere reagerer i dag. Selv om vi nok aldri vil forstå helt hvordan vikingene tenkte, kan vi kanskje forstå hvor uvant det var.

Enten dette var «teologisk nødvendig» eller ei, tenkte ikke vikingene på teologi. Gud kunne ha vist sin kjærlighet og tilgitt oss på andre måter, i *teorien*. Men kanskje var det helt nødvendig i *praksis*?

Muligens var bildet av Jesus på korset den beste måten å snu holdninger i mange av fortidens kulturer. Kanskje var akkurat den sterke fortellingen den viktigste grunnen til at vikingenes etterkommere på noen områder begynte å tenke så annerledes. Det skal mye til å endre hele måten jeg tenker, føler og opplever livet. Til å få ikke bare *litt* andre, men noen ganger helt *motsatte* idealer.

I dag tar mange det som en selvfølge at vi ser Gud i de svake og maktesløse. At vi oppfatter nåde som så avgjørende bra. At det er bedre å lide enn å påføre andre lidelse. At vi synes vikingene var for brutale. I likhet med Olav den hellige og mange kristne i middelalderen og senere - inkludert kirken.

Hva skal til for at en hel kultur tenker nytt – helt nytt? For på noen områder er det ikke enkelt å se kontinuitet med den gamle norrøne kulturen. Hvor ble det av æreskulturen? Blodhevnene som ikke var uvanlig på Island. Vikingtoktene? Menneskeofringene?

Det er ikke underlig om vi reagerer både på brutale sider ved vikingene og deler av kristningen. Men hvorfor gjør vi det? Vikingene syntes da ikke var noe rart med blot eller brutale krigere?

Reagerer vi fordi vi er blitt kristnet?

OPPSUMMERING

Kristningen av Norge foregikk over lang tid og på flere måter. Noe skjedde ved ulike former for kulturmøter - nordmenn som leiesoldater for romere og senere fyrster i Europa, handel og misjonærer, munk og eremitter, slaver og giftemål. Deler av Sør-Norge kan ha vært kristnet allerede på 800-tallet, men i andre deler av landet skjøt det ikke fart for alvor før 900-tallet. I slaget på Stiklestad var det kristne og hedninger på begge sider. Kristningen var ikke fullført av Olav den hellige i 1030, men ved oppbyggingen av kirken og *kirkebyggene* i hele landet de neste hundre år.

Kristningen ga store endringer. Samtidig ble vi ikke snillere over natten. Konger dro på tokt til England i generasjoner. Noen reiste på korstog. Vi fikk blodige borgerkriger.

Men mye ble snudd på hodet. Vi ble tettere integrert med Europa. En skriftkultur gjorde det mulig å skrive både høvdinger og helters historie – og bevare kvadene fra norrøn tid. Med kristenretten kom en endring i menneskesyn. Det ble forbudt å sette barn ut i skogen for å dø. Fridager ble lovfestet.

Vi fikk et nytt og mer demokratisk syn på døden. For fattige, slaver og kvinner var det godt nytt at man ikke lenger trengte å dø i kamp for å få et godt liv etter døden.

Hva ved med kristningen som var til det bedre eller dårligere, kan diskuteres. Resultatet begynte ikke å vise seg for alvor før i de neste århundrene. Det skal vi se på i neste del av samtaleopplegget.

Nesten bare kristne regenter? (utdypningsstoff for interesserte)

Det er vanskelig å vite hvor mange norske regenter som *ikke* har vært kristne i hele eller deler av sitt liv. Kildene gir ikke alltid like entydige svar, men mye tyder på at de aller fleste siden Håkon den gode har vært kristne (markert med grønt), også ladejarler og ikke minst danskekongene som styrte Norge på deler av 900- og 1000-tallet, via vasaller som nettopp ladejarlene i Trøndelag.

Eirik Blodøks ble nok kristen ganske sent i livet som fyrste i England. Håkon Sigurdsson Jarl er også usikker, men kan ha vært det i en periode ifølge arkeologen Frans-Arne Stylegard. Bakgrunnen er at Håkon under et raid i Gøtaland rev ned og ranet et hov viet til Tor. For trenden «på denne tiden var å fylle politiske allianse- og underordningsforhold med kristent, ideologisk innhold», slik at Håkon kan ha latt seg døpe eller primsigne som vasall for danskekongen.¹⁴

En av disse var Harald Blåtann som skal ha sendt misjonærer til Norge. Arkeologiske spor viser at kristendommen har solid fotfeste i Norge på denne tiden. Enten det var opportunistisk eller oppriktig, kan Håkon jarl ha kalt seg kristen på sine eldre dager.

• Harald Hårfagre	(872-932)	
• Eirik Blodøks	(933-935)	
• Håkon den gode	(935-961)	
• Harald Blåtann	(961-985)	
• Svein Tjugeskjegg	(986-995)	
• Harald Gråfell	(961-970)	
• Håkon Sigurdsson Jarl	(970-995)	
• Olav Tryggvasson	(995-1000)	
• Svein Tjugeskjegg	(1000-15)	
• Eirik Håkonsson Jarl	(1000-1012)	
• Svein Håkonsson Jarl	(1000-1015)	
• Håkon Eiriksson Jarl	(1012-1015)	
• Olav Haraldsson	(1015-28)	
• Knut den mektige	(1028-35)	
• Håkon Eiriksson Jarl	(1028-1029)	
• Svein Alfivason og Alfilda	(1030-1035)	
• Magnus den gode	(1035-1047)	

«Trenden på denne tiden var å fylle politiske allianse- og underordningsforhold med kristent, ideologisk innhold».
(Håkon Jarl, Frans-Arne Stylegard, side 160)

¹⁴ Stylegard, 2013, side 160.

Ulike modeller for kristningen - (utdypningsstoff for interesserte)

Det er ikke enkelt å vite hvordan noe så langvarig og mangfoldig som kristningen av Norge foregikk. Det finnes tre hovedmodeller, som også ser kristenretten noe forskjellig:

1: Noen forskere ser mest på ytre press. Da er 1000-tallet i fokus.

Kristne fyrster, særlig kong Knut i Danmark/England, øvde påtrykk og krevde lojalitet. Konger som Olav Haraldsson utnyttet situasjonen - og krevde at høvdinger viste lojalitet ved å la seg døpe, slik regelen var ellers i Europa. For å få gjennomslag for et kongedømme etter mønster fra kristne riker, gjaldt det å overtale eller overvinne andre høvdinger, enkelte med sterke økonomiske interesser.

Norrøn religion var godt tilpasset et spredt slektssamfunn der småkonger og høvdinger vektla ulike guder lokalt. En kristen tro på én Gud og en konge, var bedre egnet for et sentralisert statsamfunn. Kristenretten (Moster) bekrefter nettopp et slik forsøk på europeisk statsbygging.

Mye var kjøpslåing og et politisk spill. Når Olav og andre også brukte rå makt, var grunnen enkel: Dette var vikingtiden, ikke moderne forhandlinger. Sverdene satt løst. Skulle man bli konge og innføre det man så som gode nye lover, krevdes tildels sterk maktbruk.

2: Andre løfter frem myk makt og individuelle forhold, med vekt på tiden før 1000-tallet.

Mange opplevde kristen tro som mer plausibel. Kristen tro slo gjennom mange steder i Viken og på Vestlandet, også på grasrota. Gud var noe annet enn guder, mange verdier bedre, kulturelementene overveldende, fra kirker til kunst, skriftkultur til statsapparat. Det var også viktig at det la til rette for et enhetlig sentralstyre. Kristenretten sprang ut av en lang prosess som kulminerte på Moster.

3: Andre ser kombinasjoner av press og ønsker, med bredere perspektiv, fra 900-1200-tallet

Mens noen land ble kristnet etter okkupasjon og makt, skjedde det i Norden gjennom våre egne. Dette gjaldt både eliten og stadig bredere lag som ønsket å være lojale overfor høvdinger. Stiklestad i 1030 ble fort et viktig symbol på Norge som et kristent kongedømme, dels som følge av hva Olav hadde stått for, men mest som følge av hvordan kirken og andre fortalte om det. Kristningen ble fullført med den massive kirkeutbyggingen på 1000- og 1100-tallet. Kristenretten fantes i tidlige former på Moster, men mye vi har bevart nedskrevet, er fra noen generasjoner senere.

Vi må uansett ikke undervurdere lengre prosesser eller hvor avgjørende det som skjedde etter Olavs død var, inkludert nedskrivningen og bruken av verker som Passio Olavi.

Figuren på neste side viser disse tre modellene.

Tre modeller for kristningen i Norge og Norden (årstall gjelder spesielt Norge)			
År	Modell I Mest ytre påvirkning, ved aktivt påtrykk ¹⁵	Modell II Mest intern og lokal utvikling ¹⁶	Modell III Både ytre påvirkning og intern utvikling ¹⁷
400	«Infiltrasjonsfase» frem til 950	«Individuell fase» 400-750	«Kontaktfasen» frem til 1020
500	Enkeltpersoner og lokalsamfunn blir kristnet ved allianser og bånd til fyrster i andre land	Kristen tro vokser gradvis frem ved at enkeltpersoner blir overbeviste.	Lang kontakt med Europa baner vei ved at enkeltpersoner og lokalsamfunn blir kristne. Mot slutten ønsker konger å kristne hele landet, for å få øverste posisjon. Mens norrøn religion bygger på lokal høvdingmakt, legitimerer den kristne en felles konge som styrer sentralt. Kongen blir også leder for kirken.
600			
700			
800			
900	«Misjonsfasen» 950-1030	Større grupper, familier og lokalsamfunn slutter opp under den nye troen.	
1000	Konger kristner ved gaver, allianser og tvang		
	«Kirkelig organisasjonsfase» 1030-1153	Den kirkerettslige, strukturelle fasen 1000-1300	«Kulturell forhandlingsfase» 1020-1130
1100	Kirker bygges og bispeseter opprettes, og vi får en egen erkebiskop i Nidaros i 1153. Før var biskopene ledet fra Bremen, fra 1104 av erkebiskopen i Lund. I denne perioden var det langt fra Norge til Roma, og andre fyrster kunne påvirke erkebiskopen.	Lovtingene vedtar offisielt den kristne troen. Kristenretten innføres fra 1024.	Kristne tanker tilpasses hedenske som noen steder praktiseres fortsatt.
1200		Kirker bygges og bispeseter opprettes, etter hvert også med egen norsk erkebiskop.	Troen innføres i eliten og tas opp i brede lag av folket, mye styrt av takten i kirkeutbyggingen.
			«Organisasjonsfasen» 1130-1397
			Kirken får egen erkebiskop i Nidaros. Katedralskoler opprettes og Nidarosdomen påbegynnes. Kongen er ikke lenger leder for kirken, men den står under hans vern.

¹⁵ Basert på Frithjov Birkeli (1973), se Sigurdsson (2003), side 12-13

¹⁶ Basert på Jan Arvid Hellström, se Sigurdsson (2003), side 12-13

¹⁷ Sigurdsson (2003), side 1110-15

1.1. Visste du at?

1. De eldste spor etter kristne gjenstander i **Norden** er fra 300-tallet?
2. De eldste spor etter kristne gjenstander i **Norge** er fra 600-tallet?
3. Blant de flotteste gavene misjonærene i Norden på 800-tallet hadde med seg var ... bøker?
4. De eldste norske kirkene er bygget mange år før slaget på Stiklestad?
5. Olav den hellige ikke kristnet Norge?

1.2. Dramatisering – tips og muligheter

Dette er ment som innspill for å stimulere lokal kreativitet. Slike dramatiseringer er ikke en direkte del av samtaleopplegget, men kan brukes for å aktualisere eller levendegjøre noen temaer.

Mulighet 1 - Om mytene

1: Fire stykker angriper to andre med papp- eller tresverd i «fem sekunder», vinner og peker med sverdene: «Si at dere er kristne og følger kongen, så får dere gull - ellers skal dere dø!». De to nikker og sier at «ja, det høres ut som en god avtale. Vi vil gjerne bli kristne!»

Følg opp med et intervju, der dere kan spinne videre på forslagene til samtale under.

En annen kommer med en mikrofon og spør en av de fire angriperne:

- Vi kommer fra Norrøn Riksringkasting, kan vi få stille noen spørsmål?
- Ja, bare spør!
- Hvor kristne tror du de to er blitt nå?
- Nja, vet ikke helt, de *sa* jo de var blitt det – jeg stoler på dem!
- Ja ha, så det tror du. Tror dere mange kan bli kristne på den måten?
- Kanskje ikke, men mange vil følge kongen!

Fortsett gjerne med samtalspørsmål:

- Hvilke resultater kan det gi å prøve å tvinge noen til å bli kristne?
 - Hvor kristne tror du ville blitt?

- Hvorfor tror du folk ble kristne i Norge?

2: Fortsettelse (eller ny dramatisering med slåsskamp frem til sverdpekingen som over)
Noen skynder seg frem, dytter bort sverdene og løfter opp bøker: Følger dere Kvitekrist trenger dere ikke dø i krig for å få et godt liv etter døden! For Kvitekrist er sterkere og visere enn gudene! Nå vet vi at det ikke er guden Tor som lager torden, men sterke virvelvinder som smeller - akkurat som en krukke som knuser - og gnistrer med lyn.¹⁸ For Skaperen er så stor at han har lagt sin makt inn i naturen! Den følger hans lover og ikke hva gudene finner på når de er i godt eller dårlig humør. Livet handler ikke om ære og hevn, men om tilgivelse. Vi er alle del av samme familie, samme ætt, og skal elske hverandre slik Gud har elsket oss!

Følg opp med et intervju, der dere kan spinne videre på forslagene til samtale under.

En annen kommer med en mikrofon og spør de som fikk høre talen:

- Vi kommer fra Norrøn Rikskringkasting, kan vi få stille noen spørsmål?
- Ja, bare spør!
- Er dere blitt del av den kristne ætten nå?
- Nja, vet ikke helt, vi må tenke over det vi hørte – virket helt sprøtt!
- Men det står jo i bøkene!
- Ja, men kan vi stole på dem – er de magiske?
- Nei, de er basert på tusen års visdom, fra lenge før Odin kom til Norge. Dere ser hvor sterke og rike kongene blir som eier mange slike bøker! Om Kvitekrist, kjærlighet, tilgivelse, fred, rettferdighet, sannhet og kunnskap!
- Mange rare ord, men vi har sett mange sånne bøker på ... eh ... *tokt* i sør og vest!
- Slutt med toktene og dere vil bli rike på bedre måter!

Fortsett gjerne med samtalspørsmål:

- Hva kan nordmenn ha tenkt når de møtte munk og konger med bøker og lærdom?
 - Hvilken rolle tror dere møte med slike kulturforskjeller har spilt i kristningen?
- Hvorfor tror du folk ble kristne i Norge?

¹⁸ Basert på Isidore fra Sevilla (560-635) i hans leksikon *Etymologiae* (Bok XIII, avsnitt viii) som ble lest i norske klostre i middelalderen.

Mulighet 2 - En «fremvandring» - tidsreise?

Noen barn spør kong Håkon den gode om hvordan det var å komme fra Norge til England da han var barn. Hva var forskjellen? Ble noe endret da Håkon kom tilbake? Når skal vi få del i alt han så i England?

Håkon forteller om barndommen på en stor tømmergård i Norge

- Tømmerhus, tretallerkner, ullklær, runesteiner.
- Ære og blodhevn – slekt, venner og lojalitet.
- Han ser blot av dyr og hører at man noen steder ofrer mennesker til gudene

Håkon om å komme til Adalstein i England

- **Kontrast1:** Store steinbygninger, sølvbestikk og silke

Håkon om å komme inn i en kirke

- **Kontrast2:** Daglige messer. Kirker med vakker musikk. Praktfulle seremonier. Prekener om kjærlighet, rettferdighet og tilgivelse.

Håkon om å komme inn i et ... bibliotek

- **Kontrast3:** Tykke bøker. Bibler og salmebøker. Bøker om naturen. Historiske verker. Leksika.

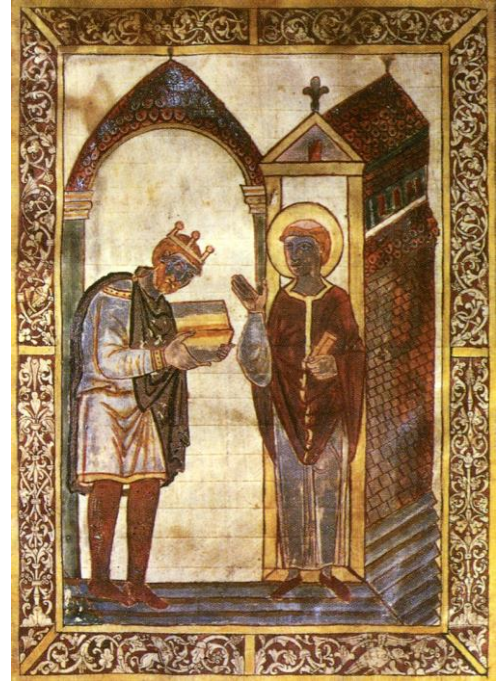
Kanskje kan det hjelpe å lese hvordan en lektor med historie hovedfag har skildret dette:

Håkons opphold i England må ha vært som en tidsreise. Han kom fra den hedenske vikingtiden til den kristne middelalderen. Hårfagres Norge var et knippe høvdingedømmer samlet under én mann, et land uten byer, kirker og bøker og uten noen felles institusjoner. Kong Adalsteins England var noe helt annet.

Her møtte Håkon blomstrende handel, en utviklet kirkeorganisasjon, et velorganisert forsvar og skrevne lover. Han møtte også en konge som kunne omgi seg med mer pomp og prakt enn Hårfagre kunne drømme om, og et hoff som dyrket boklig lærdom.¹⁹

Mulighet 3:

Lag konkurranse om beste forslag til dramatisering av kristningen.

¹⁹ Hellerud (2013)

1.3. Lokalhistorie

1. Ta utgangspunkt i noe fra vikingtiden i ditt nærområde

- en gravhaug
- et sted det er funnet mynter eller våpen
- et museum
- en kopi av et langhus, gård eller lignende

Besøk dette og snakk om hvordan det kan ha vært her i vikingtiden. Hva trodde man på? Hva kjempet man for? Hva ville skjedd om de møtte kristne? Når møtte de kristne? Hvor tidlig ble området kristnet? Hvordan skjedde det?

2. Er det noen historier fra vikingtiden der du bor – i bygda, byen, kommunen?

- Om et slag?
- Om en høvding?
- Om en skatt?
- Om Olav den hellige?

3. Ta utgangspunkt i noe fra vikingtiden i ditt nærområde

- en gravhaug
- et sted det er funnet mynter eller våpen
- et museum
- en kopi av et langhus, gård eller lignende

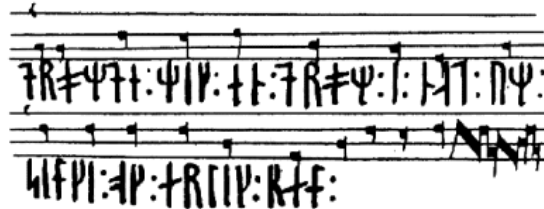
Besøk dette og snakk om hvordan det kan ha vært her i vikingtiden. Hva trodde man på? Hva kjempet man for? Hva ville skjedd om de møtte kristne? Når møtte de kristne? Hvor tidlig ble området kristnet? Hvordan skjedde det?

1.4. Tips om musikk

1. Norrøn musikk fra før kristningen (eksempler på YouTube eller andre strømmetjenester)

- Vi kjenner ikke sikkert sanger eller melodier fra før kristningen, men vet man brukte instrumenter som blokkfløyte, lur og lyre. Grunnen er at noter var en kirkelig oppfinnelse fra rundt år 1000 og det tok tid før de kom i bruk i Norge. Dermed kunne man bare ta vare på norrøn musikk ved å lære opp nye generasjoner, slik

folkemusikken har gått i arv. Da vi ble del av den europeiske kristne kulturen, kom det imidlertid inn nye sanger og musikkformer, og det er vanskelig å skille disse fra eldre. De første spor av tekst og noter på trebiter, kan være stoff overlevert i generasjoner, som strofer av sangen "Drømte mig en drøm" på tegningen til høyre.

- Når musikkgrupper som *Musicantus* likevel kan spille «autentisk vikingmusikk», er grunnen forsøk på å gjette eller rekonstruere formene ut fra spor som *Magnushymnen* laget til innvielsen av katedralen på Orknøyene i 1137 og fem sene nedskrivninger av islandske melodier til norrøne tekster. En av disse minner også om en gresk-klingende toneart og vi kan spekulere i om den kan ha vært overlevert fra Miklagard.

2. Hvilken musikk kan norrøne leiesoldater har hørt i Romerriket på 3-400-tallet og vikinger i Europa fra 800-tallet?

- Heller ikke romerne hadde noter, så vi vet ikke mer om deres sanger enn om norrøne, men vi har bevart tekster i bruk under marsjering. Selv om tekstene mildt sagt er svært forskjellige, kan tidlig kirkemusikk ha trekk fra samtidens romerske melodier. Uansett var den frem til 800-tallet énstemmig, selv når den ble fremført av kor. Noe var nok også basert på musikk i jødiske synagoger, blandet med mer tradisjonelle, folkelige sanger. I starten sang man på gresk, men på 300-tallet ble det mer vanlig å synge på latin. Først fra 800-tallet ble musikken tostemmig.
- Enkelte salmer fra antikken (før år 500) og middelalderen er i Norsk salmebok. Her er noen eksempler
 - i. Salme 2: *Folkefrelsar til oss kom* (biskop Ambrosius av Milano (d. 397), til norsk ved Bernt Støylen i 1905, melodi Einsiedeln 1120/Erfurt 1524)
 - ii. Salme 3: *Å kom, å kom Imanuel* (tekst fra «antifoner» i det 9. århundre, altså vekselsang mellom to kor som synger mot hverandre. Melodien vi bruker i dag stammer imidlertid fra 1100-tallet)
 - iii. Salme 121: *Der sola renn i himmelrand* (tekst av Sedulius fra 400-tallet, til norsk ved Arve Brunvoll i 1978, melodi fra 1100-tallet)
 - iv. Salme 27: *Et barn er født i Betlehem* (latinsk fra 1300-tallet, til norsk ved Bernt Støylen i 1905, melodi fra 1400-tallet)

- **Litteratur**

Cato Guhnfeldt: [Nordmenn sloss i den romerske hær](#), Aftenposten 27. nov. 2006, besøkt 29.4.2020

Haanes, Vidar L: [Refleksjoner mot 2030](#) i [FAGRAPPORF FORSTUDIE Visions- og plattformbygging 2030](#), februar 2012, Stiklestad Nasjonale Kultursenter

Synnøve Veinan Hellerud: *Håkons kamp*, Levende Historie 3/2013

Mads Hansen: [Nettverk og makt - En historisk-sosiologisk analyse av kristendommens fremvekst i Romerriket og Norge ut i fra teorien om rasjonelle valg](#). Masteroppgave i historie, våren 2019, UiO.

Mikal Hem: [1700 år gamle spillebrikker funnet i gravhaug](#), VG 4.5.2020

Kim Hjarðar og Vegard Vike: *Vikinger i Krig*, Spartacus forlag 2017.

Kåre A. Lie: [Spor av vikingenes sanger](#), 2001

Egil Mikkelsen: *Looting or Missioning: Insular and Continental Sacred Objects in Viking Age Contexts in Norway*, Oxbow books 2019

Kaja Kristin Ness og Thor Amund Hagen: [Makabre dødsritualer i vikingtida](#), NRK Ytring 22.04. 2010, besøkt 13.5.2020

Lise Merete Olaussen og Heidi Johnsen: [Fant eldgammel kirke](#), Aftenposten, 4. februar 2005, besøkt 08.03.2020

Leif Steinholt: [Vil hedre han som drepte Olav den hellige](#), 18.08.2015, besøkt 20.4.2020

Jón Vidar Sigurdsson: *Norsk historie 800-1300*, Det Norske Samlaget, Oslo 1999.

Jón Vidar Sigurdsson: *Kristninga i Norden 750-1200*, Det Norske Samlaget, Oslo 2002 [2012].

Frans-Arne Stylegar: *Håkon jarl*. Spartacus, 2013.

Sigrid Undset: [Guds skjønnede døtre](#) (fra *Artikler og taler fra krigstiden*, Aschehoug, Oslo 1952)

Jørn Øyrehagen Sunde: [Guds skjønnede døtre](#) (forelesning om Undset og historien bak)

Jeanette Varberg: *Viking – ran, ild og sverd*, Gyldendal, København 2019

Anders Winroth: *The Age of the Vikings*, Princeton University Press 2016

Detaljert tidsoversikt - (utdypningsstoff for interesserte)

Når?	Hva skjer i Norge/Norden?	Ofte kalt i norsk historie for
Før 400	<ul style="list-style-type: none"> Norrøne leiesoldater hos romerne (noen) Norrøne i kontakt med kristne i sør (en god del) Norrøne høvdingar med kristne koner (få) 	<p>«ROMERTID»</p> <p>Romerriket delt i to på 300-tallet, Vestromerriket og Østromerriket</p>
400-550	<ul style="list-style-type: none"> Handel og annen kontakt med kristne fyrster i sør Dramatisk brudd og nedgang på 500-tallet (pandemi og klimakatastrofe i 536 – «Fimbulvinter») Odin-dyrkelsen etableres 	<p>«FOLKEVANDRINGSTID»</p> <ul style="list-style-type: none"> Vestromerriket går under i 476 Østromerriket, <i>Bysants</i>, hovedstad i Konstantinopel/Miklagard fortsetter
550-800	<ul style="list-style-type: none"> Sterk folkevekst, kristne treller kommer til Norge Karl den store (747-814) etablerer et stort keiserrike Første vikingtokt i 793: Klosteret i Lindisfarne plyndres 	<p>«MEROVINGERTID»</p> <p>Merovingerne: Høvdingslekten som styrte Frankrike før Karl den store</p>
800-1000	<ul style="list-style-type: none"> Misjonærer på 820-tallet i Sverige og Danmark Kors og graver i Norge fra 8-900-tallet Håkon den gode (918-961) første kristne norske konge Harald Blåtann kristner Danmark (+Viken) ca. 970 Olav Trygvasson (960-1000) – kjemper mot danskene 	<p>«VIKINGTID»</p> <p>(800-1030)</p> <ul style="list-style-type: none"> Stiklestad: Kristne på begge sider, Olav taper for Knut den mektiges norske representanter (vasaller)
1000-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Olav Haraldsson (993-1030) tar makten fra danskene Etablerer et kristent sentralkongedømme Kristenretten 1024 - første kristne lover i Norge 	<p>«NORSK MIDDELALDER» (1030-1536)</p> <p>(Union med Danmark 1397-1814 – «danskertiden»)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> Norge selvstendig etter 1030, regnes nå som ett rike Olav helgenkåres, omfattende kirkebygging 	
1100-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Nidaros blir erkebispesete i 1153 Katedralskoler stiftes og nidarosdomen påbegynnes Olav den helliges skrin stort pilgrimsmål i Nidaros 	
1200-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Norge på sitt mektigste når Snorre skriver kongesagaer Landsloven i 1274, bygger bl.a. på omsorg for fattige, forbyr ættehevn og krever individuell straff og hensyn 	
1300-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Svartedauden 1349 Union med Danmark og Sverige fra 1397 	
1400-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Boktrykkerkunsten i Europa fra 1450 Erkebiskopen leder Det norske riksrådet («regjeringen») 	
1500-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Sverige river seg for alvor løs i 1523 	<p>«REFORMASJONEN»</p> <p>(1537-1700)</p>
1600-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Christian III innfører reformasjonen i 1537 Katolsk lære og praksis erstattes gradvis med luthersk 	
1700-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Streng kirke ledet av streng stat styrt fra København 1620: Alle prester skal ha teologisk embedseksamen Felles bibeloversettelse, liturgi og salmebøker 	<p>«OPPLYSNINGSTIDEN»</p>
1800-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Vekkelse «ovenfra» - krav om pietisme (personlig tro) Obligatorisk konfirmasjon (1736) og skole (1739) Mange prester og biskoper fremmer opplysning i Norge 	<p>«NASJONSBYGGING»</p> <p>(Union med Sverige 1814-1905)</p>
1900-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Vekkelse «nedenfra» - Hans Nielsen Hauge o.a. Teologer aktive i å bygge opp en norsk stat Teologisk fakultet Christiania 1813 	
2000-tallet	<ul style="list-style-type: none"> Norge selvstendig 1905 Kirkekampen under okkupasjonen 1940-45 Første kvinnelige prest 1961 Trosopplæringen overføres fra skolen til kirken 	<p>«MODERNE TID»</p>
	<ul style="list-style-type: none"> Fra statskirke til folkekirke i 2012 	